Els inicis de la manufactura d'indianes
Reptes tecnològics i capital humà

Joan Giménez Blasco

En definitiva, ¿on, quan, com, en quin lent procés o en quines crisis momentànies, les preferències dels homes emprenedors s'han desviat de la iniciativa comercial cap a la iniciativa industrial, de l'operació especulativa cap a la inversió productiva? (...) Cal, doncs, produir cada vegada més, i sempre més barat. Cal invertir en la producció.[1]

El algodón no es una rama más de la manufactura textil, sino que es el sector que preside el proceso de industrialización de la Cataluña moderna.[2]

Les cites que precedeixen són, potser, el millor pòrtic possible per a aquesta comunicació que cerca aportar noves dades entorn de les característiques i de les circumstàncies que envoltaren la implantació de les primeres activitats productives de caire industrial a Catalunya durant la primera meitat del segle XVIII.

L'abast d'aquestes pàgines se circumscriurà al context mataroní, àmbit paradigmàtic de les transformacions que s'esdevingueren a Catalunya a cavall dels segles XVII i XVIII.

Com escrigueren Nadal i Giralt, a Mataró no es pot parlar de «depressió» en el sentit demogràfic durant el segle XVII.[3] Això fou possible gràcies a la intensa activitat econòmica que s'hi desenvolupà, i que per als mataronins es materialitzà en l'esforç per fer-se un lloc en el flux de mercaderies que en aquells moments solcaven el Mediterrani i l'Atlàntic en ambdós sentits. En el Mataró del segle XVII s'hi desenvolupà un activíssim nucli de traginers, botiguers, negociants

1. P. Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, vol. IV, Barcelona, 1968, pp. 11-12.

2. C. Martínez Shaw, *Cataluña en la carrera de Indias*, 1680-1756, Barcelona, 1981, p. 235.

3. «A partir de Felip IV, mentre Catalunya entra en la crisi per a no sortir-ne de debò fins al cap d'un segle, la vila del Maresme segueix costa amunt, escalant posicions i guanyant pobladors (..) D'una manera excepcional, a Mataró no pot parlar-se de "depressió" durant el segle XVII». J. Nadal i E. Giralt, *La immigració francesa a Mataró durant el segle* XVII, Mataró, 1966, p. 24.

C. Martínez Shaw (ed.), *Historia moderna, historia en construcción*, vol. II, Editorial Milenio, Lleida, 1999.

i mercaders que maldaren per usufructuar les possibilitats especulatives que els permetia el desplaçament de qualsevol tipus de mercaderies allí on hi havia una demanda disposada a satisfer-ne el preu marcat pels intermediaris.

Mataró gaudí en aquest període d'una doble circumstància que sens dubte afavorí tota mena d'intercanvis mercantils. D'una banda, la relativa proximitat de la vila a la capital del Principat, vers la qual existien fluides vies de comunicació tant terrestres com marítimes. I, de l'altra, una diferència molt important entre la fiscalitat barcelonina i la de la vila maresmenca, pràcticament irrellevant per a les mercaderies que es trobaven de trànsit. A això caldria afegir-hi un altre element rellevant, el convenciment gairebé generalitzat de l'existència d'una actitud més laxa per part dels funcionaris de la Diputació del General encarregats de la recaptació del dret «d'entrades i d'eixides» sobre totes les mercaderies procedents o destinades fora del territori català. El tema dels fraus a Mataró meresqué ésser tractat a la Cort General de l'any 1599.[4] La situació no degué millorar significativament, atès que en els anys trenta del segle següent es produí un seriós enfrontament entre els Diputats del General i les autoritats reials per causa d'unes mercaderies en situació de contraban localitzades als magatzems del General a Mataró.

Els productes tèxtils, i més concretament la seva importació, foren un dels factors clau tant de l'activitat comercial com del frau que es realitzava des de la població maresmenca. Diverses fonts aporten informació sobre les característiques dels teixits forans que penetraven a Catalunya des de la platja mataronina. En el context dels seriosos fraus detectats l'any 1636 un botiguer de draps local féu declaració de les mercaderies de procedència forastera que tenia a la seva botiga. Entre els teixits hom esmentava alemanyetes, alemanyes, batistes, navals, estopetes de Cambrai, constances, teles de Gènova, tarades blanques, caniquins, cotó blanc, vint-i-tres canes de cotó de Sicília, cotons blaus, holanda platejada, holanda groga, bocarams, maços de fils blaus, vermells i blancs, etc.[5] Altres

4. Deliberació de la Cort de 1599: «Item per quant en la Taula de Mataró de poch ensà los francesos fan gran comers en la platja de dita vila y si feyhen moltíssimos fraus de hont se han seguits molts danys al General y en particular a la Taula de Barcelona per estar tant cerca de la dita vila, per ço mana la dita Cort que lo receptor y credencer de les entradas y exidas de la dita taula sien obligats d·esta hora en avant de aportar un llibre de manifest hont sien obligats de continuar en dit llibre totas las robas y mercaderias que en dita plaja se descarregaran y que los patrons y capitans de ningun vesell que donarà fondo en dita plaja a pena que sien caygudes en frau totas las robas que portaran, que ans de descarregar en terra cosa ninguna hagen de manifestar als dits taulers totas las robas y mercaderias que volrran descarregar y firmar-se en lo dit libre del manifest de llur mà al peu, del que los dits taulers hauran continuat y si al contrari serà fet per los dits taulerssien cayguts en pena de sinquanta lliures donant-ne la meytat al acusador...». ACA. Generalitat, 1099, fol. 1043.

5. «...lo demés tinc de robes y mercaderies són mercaderies que si se fan en Cataluna y las sobredites no se a hont se fan verament, ni tempoch puc dir dels sobredits si se'n fan en Cataluna». Declaració de Jeroni Picaire davant el batlle de Mataró. ACA. Arx. Not. Mataró, B-48. 29-IV-1636.

testimonis permeten percebre la presència del comerç d'aquest tipus de productes durant tot el segle.[6]

A la darreria del segle XVII i primers anys de la centúria següent es comencen a trobar referències al comerç d'un tipus de teixit que hauria de significar un canvi de rumb en la trajectòria de l'economia catalana. L'any 1682 un personatge —amb un cognom emblemàtic, Francesc Feliu de la Penya— declarava davant del tauler de Mataró l'entrada de dues partides de dotze «vànoves de Marcella pintadas».[7] Entre els mesos de juliol i octubre de 1709 es realitzaren davant els exactors del General tres declaracions referides a indianes. Esteve Mates i companyia declarava la sortida amb el bergantí del capità Gregori Femenia de 127 peces «endianes de (A)Lep ordinàries» per un valor de 317 lliures, així com d'una altra partida de les mateixes característiques de 84 peces, amb 490 canes, valorades en 210 lliures. Al setembre del mateix any un negociant mataroní, actuant per compte de Joan Puigguriguer, declarava l'entrada de 1044 peces d'indianes de Pèrsia, procedents de la presa feta per un vaixell anglès sobre una pollacra. A l'octubre eren Tarau, Peramàs i Companyia qui entraven al Principat 50 peces d'indianes de Constantinoble, arribades amb el pinc de Josep Recoder, i procedents de Liorna.[8] Així doncs, les indianes, de probable procedència oriental, degueren ser força habituals a la vila mataronina durant el conflicte successori.

Durant el primer terç del segle XVIII el comerç d'aquesta producció tèxtil degué tenir una important reactivació a Mataró, la qual cosa és deduïble, indirectament, de les reiterades referències als vells hàbits d'importació il·legal, ara reorientats vers aquest producte de demanda creixent. Així ho demostren tant les afirmacions de James Thomson,[9] com les paraules que Eloy Martín posa

6. Miquel Pou i Partella féu aixecar acte al notari de la següent deposició: «Notari llevau acte com jo Miquel Pou y Partella dich y requeresch a Francesc Toldo guàrdia ordinària del General de Catalunya, que és aquí present, que entregue y restituesca tres balas de difarents mercaderias, una bala gambas, una bala divuytenas, una bala vintenas, dotse pessas divuytenas, una bala vintenas, dotse pessas divuytenas, quinse pessas alamanyes, quatre pessas cambrallines y deu canas y mija olanda, de las quals coses y mercaderias lo dia de ayr a la tarde dit Francesc Toldo, com a guardia predita del dit General de Catalunya (...) féu aprehesió y se'n aportà y tragué de la barca del patró Francesc Reixac de la present vila de M. y se'n aportà y posà aquellas dins la casa de la taula del General que és en la present vila de Mataró...» ACA. Arx. Not. Mataró, 333. 30-VIII-1672.

7. «Despatxà antrada de Catalunya per mar Francesc Feliu de la Penya una bala ab 12 vànovas de Marcella pintadas de cost ab tots gastos 72 lliures i 10 sous». Existeixen dues partides amb la mateixa descripció i import, una amb data 11-II-1682 i una altra del 16-II-1682. ACA. Generalitat, D-49, 1395.

8. ACA, Generalitat de Catalunya, D-56. 17-VII-1709, 30-IX-1709, 31-X-1709.

9. «L'informe revela que també entraven importacions per Mataró —hi havia drapers a Reus, Manresa i Vic que adquirien indianes a Mataró i sembla que aquesta vila era un punt important de teixits d'importació il·legals—». J. Thomson, *Els orígens de la industrialització a Catalunya El cotó a Barcelona 1728-1732*, Barcelona, 1994, p. 83.

en boca del corregidor de Mataró l'any 1733.[10] La dècada següent veuria el naixement de la Fábrica Real de Indianas de Mataró i de la fàbrica d'indianes de Rafael Peramàs, ambdues a la capital del Maresme.

Tot i que els orígens i les causes de l'eclosió de les manufactures d'indianes han estat a bastament estudiats a l'àmbit català pels treballs de Pierre Vilar, Carlos Martínez Shaw, Alejandro Sánchez, James Thomson i Eloy Martín,[11] resta encara per fer una recerca monogràfica sobre el tema a Mataró. Vet ací algunes de les pistes i noms que caldrà seguir.

La família Peramàs, concretament Francesc i Rafael, apareixen com a actius importadors de vetes de filadís, teles constances, augenís, batalonies, sengales, ruans i altres en els primers mesos de l'any 1709.[12] Els Feliu de la Penya, actius en el comerç d'importació i exportació des de l'any 1664, intervenen en partides d'arròs, ferro, cordellats, pinyó picat i aiguardent; essent de destacar les operacions endegades per Francesc Feliu de la Penya entre 1675 i 1679, on negocià amb oli, sucre, sengales, renissos, mitges i les indianes citades.[13]

Aquests mateixos noms i cognoms, Francesc Feliu de la Penya i Rafael Peremàs, si bé amb alguna generació interposada, seran partícips a les dues fàbriques mataronines d'indianes establertes a la dècada dels quaranta del segle XVIII. Aquest fet fa bones i omple de sentit les paraules de Pierre Vilar que encapçalen aquest treball, en el sentit que el capital mercantil reorientà les seves expectatives de guany vers la producció —en el cas mataroní a la dècada dels quaranta del segle XVIII—, la qual cosa hauria de significar el desvetllament d'unes potencialitats econòmiques latents, que en la seva eclosió encentaren el camí a un nou model de producció i de relacions socials definit per la industrialització.

Tanmateix, pel que fa a la fàbrica més emblemàtica de les que s'endegaren a la ciutat de Mataró, calgué la presència d'un personatge forà de gran volada,

---

10. «La poca enmienda en los negociantes en la introducción de generos de Levante, principalmente las telas, Blavetes, y Batalonas, tomandolas los Barquillos de pescar de las Embarcaciones Francesas, que de noche hazen alto en aquellas cercanias, desembarcandolas despues fuera, y en la Playa de aquella Ciudad, dudando si los Ministros de Rentas son omisos, ò culpables en dichas introducciones, y que en la Aduana se despachan generos, sin la delicadeza que se debe... El problema es no poder nombrar Regidor alguno, por ser negociante, o Pariente de estos». E. Martín Corrales, «La importación de telas de algodón levantino y los inicios del estampado en Cataluña», *Revista de Historia Industrial*, núm. 6, Barcelona, 1994, p. 62.

11. P. Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. IV, Barcelona, 1968. C. Martínez-Shaw, *Cataluña*, Barcelona, 1981. "Los orígenes de la industria algodonera catalana y el comercio colonial", *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea*, J. Nadal i G. Tortella, (ed.), Barcelona, 1974.
J. Thomson, *Els orígens de la industrialització a Catalunya*, Barcelona, 1994. A. Sánchez, *Los fabricantes de algodón de Barcelona, 1772-1839*. Tesi doctoral, Barcelona, 1987. E. Martín, "La importación de telas de algodón". *Revista de Historia Industrial*, núm. 6, Barcelona, 1994.

12. ACA. Generalitat, D-56. 15-I-1709, 8-V-1709, 12-VII-1709.

13. ACA. Generalitat. D-48. Anys 1675, 1678 i 1679.

el barceloní Jaume Campins. Com destacà Carlos Martínez Shaw la indústria de les indianes a Catalunya en el seus moments inicials estigué «...en estrecha dependencia respecto de los capitales procedentes de los intercambios ultramarinos...».[14] Aquesta fou una de les funcions que Jaume Campins exercí a la manufactura mataronina. Segons Thomson, Campins i els seus associats andalusos van aportar a la fàbrica mataronina 33.600 lliures de les 58.800 lliures que segons el mateix autor s'hi varen invertir, quantitat realment significativa.[15]

Juntament amb la importància de la seva participació financera, Campins fou també responsable d'iniciatives molt rellevants en l'àmbit productiu, alguns dels quals formaran el nucli central d'aquesta comunicació.

Tot i que, com ha exposat darrerament Eloy Martín, l'estampat de les indianes es realitzà en els primers anys del segle XVIII, fora del marc fabril,[16] el coneixement dels processos tècnics que feien possible l'estampat de les peces fou un dels reptes més importants que s'hagueren de resoldre en aquests moments inicials de la producció a gran escala. És prou evident que tota l'estructura productiva de les fàbriques d'indianes depenia dels coneixements, i de l'encert en la seva aplicació, que tenien les persones responsables de l'elaboració dels tints, en uns moments en què aquestes tècniques i processos eren reputats com un valuós secret.

La Reial Fàbrica d'Indianes de Mataró no sols és un testimoni fefaent dels inicis de la industrialització del cotó a Catalunya, per la seva precocitat o per l'entitat dels capitals que s'hi esmerçaren, sinó que s'esdevé un veritable paradigma de la complexitat de les relacions entre els detentors del capital financer i els qui servaven els coneixements tècnics com un veritable capital tècnic i humà. El conflicte restava plantejat.[17]

Vet ací, més enllà de l'anècdota, un enfilall d'esdeveniments que il·lustren i contextualitzen les tensions que aquesta situació generà. Amsterdam havia estat un dels primers indrets europeus on s'havien introduït les tècniques i les fórmules per a reproduir els pintats d'origen oriental,[18] així que no és sorprenent que Campins dirigís la seva atenció vers aquesta ciutat per tal d'aconseguir diversos

14. C. Martínez Shaw, *Cataluña*, p. 235.

15. Thomson afegeix «i va ser, de bon tros, la inversió més important de què es té notícia; compareu les inversions inicials de Glòria, French i Pongem a les seves fàbriques, de 2.000, 8.000 i 6.000 lliures respectivament». J. Thomson. *Els orígens,* p. 151.

16. E. Martín, «La importación», p. 54.

17. Aquests aspectes han estat tractats per Barcelona per A. Sánchez *Los orígenes sociales de los fabricantes de indianas: la família Rull*, «Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya», Barcelona, 1984, I. A. Sánchez, «La era de la manufactura algodonera en Barcelona, 1736-1839», *Estudios de Historia Social,* pp. 48-49, 1989.

18. S. D. Chapman i S. Chassagne, *European Textile printers in the Eighteenth Century,* Londres, 1981, p. 6.

elements. En un parell d' ocasions foren «géneros que para los pintadores remitió D. Juan Noormans», productes que tenien la seva destinació final a Mataró.[19]

Una de les gestions més rellevants, però, fou la d'aconseguir contractar per a la fàbrica mataronina els serveis del suec Joan Lund. Per accedir als coneixements tècnics d'aquest personatge calgué de bell antuvi negociar i pagar d'altres interessats en les seves habilitats.[20] Per raons òbvies la companyia no escatimà a l'hora de conèixer les retribucions que rebien els pintadors a Holanda.[21] Segons M. Monjonell,[22] Lund fou contractat a Cadis el 15 de juny de 1746. El 28 de gener de 1747 era empresonat a instància dels socis de la companyia que l'havia contractat sota l'acusació d'haver revelat els coneixements tècnics que posseïa. Durant la seva estada a la presó un testimoni declarà posteriorment quin era l'estat d'ànim del tècnic.[23] Romangué a la presó fins al dia 2 de juny de 1747, data en què s'avingué a signar una «acta de obligación» segons la qual, i entre altres coses, fou obligat a pintar un conjunt de peces sense percebre'n remuneració, i se li retenia un deu per cent del seu salari per garantir el compliment de les seves obligacions. Un mes després la situació féu un tomb. El 14 de juliol de 1747 es signà una «acta de desobligación», desdint-se de l'anterior, amb la finalitat que «complaciendo en esto a Lund, emprendería con mayor fervor el desempeño en dicha fábrica y saldrían de todos los disturbios que hasta ahora han tenido en ella y pueden suscitarse desobligándole en su persona...».[24] Tanmateix, sols dos dels socis, Campins i Janer, s'avingueren a

19. Mentre no s'indiqui el contrari, les referències documentals citades corresponen a «Gastos en Cádiz» de Jaume Campins, procedent de AHPB. Not. Francisco José Fontana, Llibre 5 de concòrdies, 1745-150.

20. «Por 350 pesos fuertes satisfize a D. Pedro Virgilio en que transigió la satisfazión pretendida del capitán del sueco D. Claudio Duchateau de los 1500 pesos que de consentimiento común de todos los señores interesados se le tenían asegurados con papel formal en gratificación de que desistiendo de establezerse por sí y en compañía de otros la fábrica de pintados, con la havilidad del sueco, sediéndonos como nos sedió éste...»

21. «Por razón 88 3/4 costo del zertificado se hizo sacar en Olanda para saver quanto pagaban a los fabricantes por pintar cada una de las piezas de yndiana».

22. M. Monjonell Pardas, *La real fábrica de indianas de Mataró de Jaime Campins i Compania* (tesi de llicenciatura), Barcelona, 1956, p. 36.

23. Declaració de Miquel Gruart i Colomer, cirurgià de Mataró, a instància de Salvador Janer, director de la fàbrica.

Refereix que en el temps que Lund estigué pres a les presons reials de Mataró «estando el declarante afaytando al mencionado sueco dentro de dichas cárceles un día (...) oyó que dicho sueco dixo en conversación al declarante que ya que la companyia de los interesados de dicha fábrica querían perderle, él perdería a aquellos si salía de la cárcel y bolvía a dicha fábrica...». ACA. Arx. Not. Mataró, 760, fol. 209. 5.X.1747.

24. «Por haber revelado el secreto, repararía el daño pintando anualmente doscientas piezas sin coste alguno de esta forma: 20 de color violeta o negro, 20 Blavets, 20 de dos colores, 20 de tres, 20 de cuatro, 20 de cinco, 20 de seis, 20 de siete, 20 de ocho, 20 de blavet y blanco.» M. Monjonell, *La real fábrica*. pp. 36-38.

signar aquest document, mentre que Antoni Llauder i Francesc Feliu discreparen davant notari de la solució donada al conflicte.

El 18 d'agost següent la situació experimentà un nou canvi. Salvador Janer, soci i director de la fàbrica, requerí notarialment a Joan Lund el lliurament de «todas las piessas de indianas y lienzos de algodón (...) que se hallan en dicha fábrica para formar d·ellas un inventario y recondidas en la real aduana d·esta ciudad para los fines y effectos convenientes a dicha compañía». Foren lliurades 166 peces acabades de pintar, 320 sense acabar i 39 blanques.[25]

La insistència que es féu per demostrar la tranquil·litat i la forma pacífica en què es realitzà l'inventari i el trasllat de les peces a la aduana reial és més que sospitosa.[26] Aquesta beatífica visió degué ser quelcom més que aparent si es té en compte el que succeí la nit següent.[27] Lund, després de l'experiència anterior a la presó, optà per refugiar-se en terreny sagrat i aconseguí, amb l'ajut

---

25. ACA. Arx. Not. Mataró, 760, fol. 176.

26. A instància de Salvador Janer es fan diverses declaracions de com el 18 d'agost es prengué inventari de la fàbrica des de les deu del matí fins a les dues de la tarda «...con toda quietud y sosiego, sin el menor ruido, cuento alboroto ni discensión y que la mayor parte de las piessas que se hallaron en dicha fábrica se cargaron en los carros d·ellos declarantes y se conduxeron a la Real Aduana de esta presente ciudad en la qual con toda quietud y sosiego fueron descargadas de los carros y admitidas y recondidas las dichas piessas y tanta fue la quietud y sossiego que huvo en la formación de dicho inventario y conducción de dichas piessas a la Real Aduana que ellos declarantes, solos con sus carros, sin acompanyamiento de persona alguna llevaron dichas piessas (..) y en todo el camino no hallaron ni vieron ni oyeron a persona alguna que moviesse ruido alboroto ni pendencia ni tampoco vieron tumultos ni juntas de personas, sí que todo se hizo con la mayor quietud y sossiego que podía dezearse...» ACA. Arx. Not. Mataró, 760. 6-IX-1747, p. 202 i ss.

27. Joan Baptista Pañó, estampador d'indianes en féu la següent relació «...el declarante sabe y se acuerda muy bien que en la noche del día diez y ocho del mes de agosto próximo passado Juan Lund, sueco de nación, fabricante de la fábrica de indianas arriba mencionada se ausentó de dicha fábrica y refugió en el convento de padres capuchinos de esta ciudad de Mataró, y después en la misma noche el declarante, junto con Domingo Torner, trabajador, Emmanuel Blanc, alias Maltas, también trabajador, y Salvador Martí, estampador (...) llevaron diferentes trastes, alajas de casa y dos piessas de indianas de las casas de dicha fábrica al mencionado convento (...) entre las onze y doze oras de la noche del dicho día (...) les salió en el camino Pedro Berenguer, marinero, vezino de esta ciudad (...) el qual dixo al declarante y a los nombrados Torner, Blanc i Martí que bolviessen dentro las casas de la fábrica lo que llevavan, pues ya sabían que no era de ellos, a lo que respondió dicho Domingo Torner que no quería dexarlo ni volverlo a las casas de dicha fábrica, y sobre esto vió y oyó el declarante que los dichos Torner y Berenguer se travaron de palabras a causa de pretender dicho Berenguer que bolviesen a las casas de la fábrica los trastes y cosas que ellos llevavan». Torner no accedí a retornar els objectes, mentre que sí que ho feren Blanc i Martí, ja que aquests «saben que Berenguer estava encargado de cuydar algunas cosas de la expressada fábrica». Després d'haver retornat els objectes extrets de la fàbrica al seu lloc original Pañó anà a veure en què havia parat la discussió entre Berenguer i Torner «...vió el declarante que los nombrados Pedro Berenguer y Domingo Torner estavan en el suelo e iban a puñadas y assí mismo vió allí a Damián Estrany, trabajador, vezino de Mataró (...) estava con un sable desnudo en la mano y que con él amenasava al nombrado Pedro Berenguer de darle cuchilladas...» ACA. Arx. Not. Mataró, 760, 31-VIII-1747, fol. 188 i ss.

de les persones esmentades, sostreure de la fàbrica diversos objectes, i entre ells peces d'indianes. L'enfrontament descrit pels testimonis entre Pere Berenguer i Domènec Torner degué tenir conseqüències dramàtiques per aquest darrer. El 15 de setembre de 1747 el «Tribunal y Juzgado del Almirantazgo de Mataró» tenia oberta causa criminal contra Pere Berenguer, absent, a instància de Domènec Torner, semoler. La intervenció en aquest afer del jutge de marina Miquel Sanromà i Pou és digna de ser ressenyada.[28] Salvador Janer féu tot el possible per aconseguir declaracions de bona conducta referides a l'esmentat Berenguer, tot i que a algú se li escapà de dir que en una reunió de patrons mariners, precisament a casa dels Sanromà, fou fet empresonar pel subdelegat de marina.[29]

Així doncs, a partir dels fets de la nit del 18 d'agost l'actuació de Lund respecte als propietaris de la fàbrica havia aconseguit la creació de dos bàndols antagònics. En el primer s'hi trobava Lund, amb el suport d'alguns homes joves, treballadors i algun d'ells estampador de la seva pròpia empresa, amb la tolerància o connivència dels caputxins, i amb el suport, circumstancial o no, del jutge de marina. A l'altre bàndol, el director de la fàbrica, Salvador Janer, rebé el suport de Pere Berenguer i altres empleats de la fàbrica. Tanmateix, la contesa tot just estava en els seus inicis.

---

28. Declaració d'Emmanuel Blanc, treballador de 20 anys, feta a instància de Salvador Janer. Exposa com el diumenge anterior fou requerit i portat a casa de Miquel Sanromà i Pou, jutge de marina de Mataró, qui l'interrogà sobre «lo acontecido con Pedro Berenguer, marinero de esta ciudad, y Domingo Torner, trabajador de la misma ciudad, en la noche que el sueco fabricante de la expresada fábrica de indianas se huyó de dicha fábrica y se retiró en el convento de capuchinos (...) en la pendencia que tuvieron dichos Berenguer y Torner a causa de llevarse dicho Torner, junto con el declarante y otros los trastos, alajas de casa y indianas de la expresada fábrica al mencionado convento de capuchinos (...) oyó el declarante que el dicho doctor Miguel Sanromà y Pou dixo a él declarante que no era de la manera que el declarante explicava y que mandaría llevarle a la cárcel y que le haría perder, amanasándole con estas y otras palabras y amanasas a fin que el declarante declarase lo que el dicho doctor Miguel Sanromà y Pou quería, y no la verdad de lo acontecido que el refferia, y fueron tantas las amanassas que el dicho doctor Miguel Sanromà y Pou hizo al declarante y tanto el miedo que el declarante tomó que quedó aturdido y sin saber lo que hazía, y por miedo de las manassas dixo y declaró todo quanto dicho doctor Miquel Sanromà y Pou quizo; y después el nombrado doctor Miquel Sanromà y Pou amenassó al declarante de que le haría poner en la cárcel y estar en ella toda la vida si se atrevía a dezir a persona alguna lo que él le havia dicho...» ACA. Arx. Not. Mataró, 760. 31-VIII-1747. fol. 185 i ss. Altres testimonis fets a instància de Salvador Janer, director de la fàbrica, confirmen aquesta actuació de Miquel Sanromà i Pou. Vegeu entre d'altres la declaració de Jaume Riera, jornaler, del 6 d'octubre de 1747.

29. A l'esmentada reunió les autoritats de marina exposaren que «querían que todos los patronos se obligassen juntos y cada uno de por sí en hazer una leva de marineros que se pedía para el servicio de la real armada de mar...» Berenguer s'hi oposà i el subdelegat de marina ordenà «que se fuesse y se presentasse presso en las cárceles de la presente ciudad». ACA, Arx. Not. Mataró, 760, 31-VIII-1747, fol. 188 i ss.

Tres dies després de la fugida de Lund, i dels incidents colaterals esmentats, Salvador Janer, acompanyat dels algutzirs, amb autorització expressa del corregidor i en presència de notari i testimonis, feren inventari de la fàbrica «para el fin y effecto de tener quietud y sin querer perjudicar a nadie en su derecho (...) por el fin y efecto de hazer inventario y descripción de los bienes y cosas muebles e trastos que hallan se hallan en dicha casa y fábrica en que habitava y era fabricante Juan Lund...» L'esmentat inventari ofereix una interessant visió de les dependències de la factoria, així com de l'habitatge del tècnic suec, ubicada dins el barri de la fàbrica.[30]

Malgrat l'estada als caputxins Lund no s'estigué pas de continuar les hostilitats contra la fàbrica de Jaume Campins i associats, sinó que es disposà a obrir un nou front de combat. Altra volta Joan Baptista Pañó, el jove estampador de 19 anys que havia participat en el trasllat d' objectes de la fàbrica als caputxins, en declaració feta l'11 d'octubre exposava que va visitar Lund en el seu refugi monàstic:

> ...pidiendo como pidió al nombrado Juan Lund el dinero que le devía de su trabajo y también que le diesse que trabajar, oyó el declarante que dicho Juan Lund le respondió que él hablaría con Rafael Peramás, comerciante, vezino de la misma presente ciudad, y haría que éste le admitiesse en su fábrica com en effecto al cabo de algunos días el nombrado Rafael Peremás menor dixo a él declarante que dicho Juan Lund le havía hablado para que adimitiesse y tomasse al declarante para el trabajo de la fábrica de dicho Peremás y que éste entonces assia fabricar un instrumento llamado calandria para el trabajo de su fábrica y que luego daría que trabajar al declarante en ella...

Corroborà Pañó la seva declaració explicant com també li va oferir anar a treballar a la fàbrica de Rafael Peremás, Josep Cantallops, familiar del Sant Ofici.

Pañó optà per treballar a la factoria de Campins, dirigida per Janer. Després d'això Lund insistí de nou, demanant-li quant cobrava «...y haviéndoselo explicado el declarante le dixo dicho Lund que si el declarante quería ir a trabajar a la fábrica del nombrado Rafel Peremás haría darle más crecido salario».[31]

---

30. A la casa on vivia Lund s'hi descriuen entre altres «...onze bayetas de las tablas para pintar usadas, ocho testos de barro para poner colores, una tinaja de carga con material para colores para pintar, una cuba de madera pequenya con su tapador llena de colores que se han de arrojar por no ser buenos (...) Dentro del cuarto donde se hazen los colores construído a la parte de Oriente de dicha cozina (...) diferentes tinajas y caxones, garrafas de vidrio con varios colores y otros instrumentos pare el efecto de pintar las indianas en dicha fábrica y una calderita de alambre usada. En el quarto inmediato al próximo dicho (...) una piessa de indiana fina empezada a pintar, otrossí dos piessas ordinarias también empezadas a pintar...» ACA. Arx. Not. Mataró, 760, 21-VIII-1747. fol. 181 i ss.

31. ACA. Arx. Not. Mataró, 760, 11-X-1747, fol. 220 i ss.

En aquest punt l'estratègia escollida per Lund per atacar la factoria de Campins passà clarament per donar suport als qui havien d'ésser els seus primers competidors naturals, la manufactura d'indianes de Rafael Peramàs, hereva de generacions de negociants i mercaders. És probable que, a partir del que s'indica en el text citat sobre la construcció d'una calàndria i de la peremptòria necessitat que sembla tingué de mà d'obra especialitzada, aquesta factoria es trobés en els seus inicis i que d'alguna forma la seva creació hagués estat subsidiària de l'empresa de Campins, o si més no induïda per l'afany de competir i disputar un mercat i unes expectatives de guany que es deurien percebre molt esponeroses, si més no en funció de les inversions que s'hi feren.

Així doncs, Lund, una volta abandonat el recinte sagrat que el preservava de la persecució dels seus patrons, atià la seva animadversió contra Janer i els seus consocis incitant una dura pugna i rivalitat precisament sobre aquells joves que havien estat ensinistrats pel mateix Lund i que en aquells moments es començaren a disputar aferrissadament les dues factories mataronines.

El testimoni més eloqüent d'aquesta lluita pel control del capital humà, imprescindible per al bon fi de les activitats productives, es polaritzà entorn de la figura d'Esteve Alsina, estampador d'indianes de disset anys. Aquesta és l'exposició que féu de l'inici del conflicte.[32] El pare del jove, del mateix nom, sabater de cinquanta anys, declarà a instància de Salvador Janer que s'havia anat a entrevistar amb Lund als caputxins «y le preguntó en donde havía de trabajar Estevan Alsina su hijo, diziéndole quien lo enseñaría a lo que oyó que respondió dicho Lund, que se fuesse a qualquier parte donde quiziesse, como no fuesse fuera de Catalunya y que la fábrica de Janer no duraría mucho...» Després d'això el jove Alsina començà a rebre insistents ofertes per anar a la fàbrica de Peramàs.[33] Tanmateix, aquest pretenia alguna cosa més del jove Alsina, que en aquells moments es trobava treballant a la fàbrica Campins:

32. «...al passar por la Riera de Cirera oyó que Juan Lund, sueco y pintor o fabricante (...) le llamó, por hallarse en dicha Riera, y acudiendo el declarante a ver lo que quería observó que dicho Lund advirtió que baxavan por dicha Riera un hijo del nombrado Salvador Janer y Francisco Bohigues, mancebo que cuyda de los libros de cuentas y negocios de dicho Janer y oyó el declarante que dicho Lund le dixo vete que aquí viene el escrivano y el hijo de Janer, como en effecto se fue el declarante sin saber lo que dicho Lund quería. Y después, en la noche del mismo día fué el declarante a encontrar al mencionado Lund en la casa de Francisco Ortal, su suegro, sita en la misma ciudad en la calle apellidada la Riera para ver lo que quería quando la havía llamado al medio día en la Riera de Cirera y oyó que dicho Juan Lund le dixo si quería irse con él a trebajar en Barcelona que le haría dar sinco reales cada día a que respondió que no se quería mover de Mataró, y dicho Juan Lund le dixo entonces si tenía otra fábrica en que trebajare en la presente ciudad de Mataró y respondiendo el declarante que sí, pues podía ir a la de Rafael Peremás, le dixo el nombrado Lund que si Salvador Janer no le dava seys reales cada día se fuesse a trabajar a la fábrica de dicha Rafael Peremás..." ACA. Arx. Not. Mataró, 760. 11-X-1747, fol. 221.

33. «...y observó que por el mismo effecto fue varias veces a solicitarle y assí mismo fue también dos vezes Raimundo Nicolau, soguero de esta ciudad para que fuesse en dicha fábrica,

> ... dicho Rafael Peramás le pidió varias veces algunos dibuxos o muestras de la fábrica de Salvador Janer, a lo que dixo el declarante a dicho su hijo que no lo hiziesse, pues quedaría mal si se sabía. Y assí es también equivocado el que para lograr que dicho Rafael Peremás dieze que trabajar al hijo del declarante le ofreciesse voluntariamente dichos dibujos; sí que dicho Peremás le solicitó como tiene dicho para que fuesse a trabajar en su fábrica offreciéndole mayor precio del que ganava en la de dicho Janer.

En aquest punt cal fer esment que la declaració posterior del fill confirma plenament que, malgrat la teòrica oposició del pare, Alsina intervingué en una transferència de dibuixos de la fàbrica Campins a la Peramàs.[34] A la vista de les favorables condicions econòmiques ofertes pel darrer, Alsina acordà passar a treballar amb Peramàs.

A partir d'aquest punt la lectura de les declaracions dels Alsina reflecteix, malgrat els esforços per dissimular-ho, les pressions i coaccions que pare i fill reberen per part dels socis de Campins, per tal d'evitar el traspàs del jove pintador a la fàbrica rival. Els Alsina foren citats per Galzerà de Vilallonga, soci de la companyia i un dels membres més rellevants de la noblesa mataronina, i en presència de Francesc Feliu de la Penya i Sayol, un altre dels socis. A l'acta notarial Alsina pare hagué de reconèixer quelcom tan inversemblant com que

> pidió con todas veras al nombrado D. Galceran de Vilallonga, en presencia de Francisco Feliu de Sayol, ciudadano honrado de Barcelona, en Mataró domiciliado, que hiziesse alguna amenassa a dicho su hijo si no iba a trabajar a la fábrica de dicho Janer. Y en virtud de esta petición y encargo del declarante sólo dixo dicho D. Galcerán de Vilallonga, hablando después con dicho hijo del declarante que si no cumplía con su obligación se acudiría al señor D. Francisco de Montero para que se le pusiesse en la cárcel, sin que sea verdad que dixessa que lo hecharía a perder ni que lo haría poner en galeras; y después se acordó que el hijo del declarante bolvería a la fábrica de dicho Janer lo que el declarante reportó a dicho Rafael Peremás, diziéndole que su hijo havia

---

ajustando en nombre del dicho Peremàs el precio del trabajo, siendo equivocado y ageno de verdad el que dicho Alsina declarante ni su hijo hayan rogado al dicho Peremàs para que el hijo del declarante trabajara en la fábrica de aquel, pues todo fué al contrario porque el hijo del declarante fue rogado para que fuesse a ella, hasta enviarle a buscar el mismo Rafael Peremás y offrecerle como le offreció por medio del nombrado Torner seys sueldos diarios...». ACA. Arx. Not. Mataró, 760. 19-X-1747, fol. 232 i ss.

34. «...si al contrario, que éstos (es refereix als dibuixos) se los pidió el dicho Rafael Peremás, menor, y otro Rafael Peremás, mayor, su padre y para complasserles (contra gusto del padre de el declarante) se los dió, con la palabra que le dieron de no dezirlo a persona alguna, dándole el mismo Rafael Peremás seys o siete ojas de papel para que los estampasse y para ir a trabajar a la fábrica de dicho Peremás fue solicitado el declarante varias vezes por Domingo Torner, su primo y por R. Nicolau (...) y por Juan Lund». ACA. Arx. Not. Mataró, 760, 17-X-1747, fol. 232.

> de cumplir, que quando no, se acudiría al señor D. Francisco de Montero y que se le pondría en la cárcel.[35]

Alsina, probablement més per força que de grat, tornà a treballar a la fàbrica que dirigia Campins. Tanmateix, els Peramàs no es resignaren fàcilment a perdre les habilitats del jove treballador, i així aquest fou novament citat, juntament amb el seu pare, davant del

> cavallero corregidor de esta ciudad, quien dispuso que el hijo del declarante fuesse a trabajar a la casa del dicho Peremás por algunos días, hasta acabar los tintes, y como entendiesse que era para una semmana y dos días (según se lo dixo el dicho Raimundo Nicolau que los haze) por estar también presente ante el dicho señor corregidor, fué para cumplirlo...

Esteve Alsina, fill, afirmà que després de l'entrevista amb el corregidor s'adreçà directament a la fàbrica de Peremàs. Els socis de Campins no perderen pas el temps. Aquell mateix vespre, acabada la jornada laboral, fou novament convocat ara en el domicili de Francesc Feliu de la Penya i Sayol, amb presència de la resta de socis mataronins.[36] Altrament esdevé un notable exercici de cinisme l'intent de dissimular les pressions, en aquesta ocasió de tipus econòmic, que es feren sobre els Alsina per tal d'aconseguir els coneixements, la tècnica i el treball del jove estampador, mitjançant la fórmula d'un contracte d'aprenentatge.

D'acord amb Janer, continuà amb Peremàs, fins acabar els dies fixats amb el corregidor. Després tornà de bell nou a la fàbrica de Campins. Peremàs no es deixaria pas vèncer fàcilment i perdre Alsina. Aquest novament fou citat, ara pel «cavallero regidor decano» en absència del corregidor, «a quien, sin

35. M. Monjonell aporta informació que confirma que Montero, oïdor de la Reial Audiència i jutge subdelegat de la Real Junta de Comercio y Moneda, decretà un «memorial para la dependencia de Esteban Alsina para volver a la fábrica». També informa que es féu un pagament a l'algutzir «por haber llevado tres veces entimas a Esteban Alsina». M. Monjonell, *La real fàbrica*. p. 40.

36. Sortí de la casa del corregidor per anar a treballar amb Peramàs: «iéndose como se fue a ella en derechura den de la casa de dicho señor corregidor, poniéndosse como se pusso luego a estampar, y al anocheser del mismo día fue llamado por el señor Francisco Feliu de la Penya y Sayol, junto con su padre en la casa del dicho señor (...) en donde hallaron al dicho señor Francisco Feliu, a D. Galcerán de Vilallonga y a Salvador Janer los quales le propusieron que el declarante bolviesse a trabajar en la fábrica que está a cargo de dicho Janer y que para ello fuera conveniente hiziesse el declarante con su padre auto de aprendissaje y obligación, y convenidos con dicho Janer como director de la fábrica sobre el tiempo que havía de estar y el precio que havía de ganar, sin la menor violencia, convinieron en firmar dicho auto, haviendo únicamente dicho el citado Feliu mientras se discurría sobre el modo del aprendissage que en caso de trabajar en otra fábrica el declarante, sin cumplir con su obligación en la de dicho Janer, sería precisso que el padre del declarante le pagasse las pensiones de cierto censo que le corresponde; y ésto no fue hazer violencia alguna, pues el declarante y su padre tenían el desempeño quasi seguro en la casa de dicho Peremás, en donde se les huviese offrecido para esto como el declarante huviesse ido a trabajar en la fábrica de dicho Peremás». Després d'això es cridà al notari i allí mateix es redactà el contracte d'aprenentatge. ACA. Arx. Not. Mataró, 760, 17-X-1747, fol. 232 i ss.

formalidad de juizio, le pareció que el declarante fuesse a dar gusto a dicho Peramás, trabajando en su fábrica a lo menos tres días, a lo que no se atrevió a replicar el declarante, por dar este gusto a dicho cavallero regidor decano...». Aquella mateixa nit rebia Esteve Alsina el decret del jutge Montero «...para que en cumplimiento del auto de aprendissage que tenia firmado cumpliese con la fábrica de dicho Janer...»

L'enfrotament entre els dos bàndols deixava el jove Alsina en una situació difícilment sostenible. Malgrat això actuà amb notable ponderació i sotmetiment, conscient del cost que podia tenir un pas en fals:

> ... y con esto a la mañana siguiente se fue el declarante con el papel de dicha orden a la casa de dicho Rafael Peramás en donde dixo a dicho Peramás que era precisso cumplir con la obligación de la fábrica de dicho Janer y que para que se acabassen los debates le daba palabra que a las oras vacantes del trabajo de la fábrica de dicho Janer le acabaría de estampar quantas piessas le huviesse el declarante empessado y que él daba palabra también de tenerlo despachado dentro de quatro o sinco días, sin querer que para ello le diesse satisfacción alguna.

Peremàs no tan sols no acceptà la prou humiliant proposta d'Alsina, sinó que es mantingué en la voluntat de comptar amb el seu treball, no estalviant-li noves amenaces.[37]

Al desembre d'aquest mateix any els socis de la companyia acordaven renunciar als plets iniciats contra Joan Lund, cercant una sortida pactada al tema, ja fos per via judicial o extrajudicial.[38] Tot i que aquesta decisió sens dubte havia de tendir a la pacificació i normalització de l'activitat productiva, la vida de la Reial Fàbrica d'Indianes havia encara de rebre un nou sobresalt en els primers mesos de l'any següent, la fugida i desaparició del qui havia estat el seu director fins aleshores, Salvador Janer. Tothom fou conscient de trobar-se en un moment crític per a la vida de l'empresa.[39]

---

37. «... a lo que respondió dicho Peremás que no quería aquello, sinó que trabajasse en su fábrica y que de lo contrario vería lo que le sucedería; y viendo el declarante ser tema y no necesidad alguna de dicho Peremás (assí por lo que passava en no querer acceptar el ofrecimiento refferido, como por haver ohido que un hombre dixo delante del mismo Peremás, que como el declarante fuesse a trabajar en la fábrica del dicho Peremás por el espacio de dos oras y dexasse la fábrica de Janer ya estaría contento Rafael Peremás, para que con esta ya passria la suya, le dexó el declarante sin haver buelto en su casa y está en ánimo de no bolver en ella por razón de las temeridades de dicho Peremás. Y dize y declara también que las pocas piessas de indianas que el declarante dexó sin concluir en la fábrica de dicho Peremás (...) las puede acabar qualquier estampador como tenga quinze días de práctica de estampar». ACA. Arx. Not. Mataró, 760, 19-X-1747, fol. 230 i ss.

38. ACA. Arx. Not. Mataró, 760, 21-XII-1747, fol. 291-92.

39. «En atención de haverse ausentado de la presente ciudad de Mataró y del presente Principado de Cataluña Salvador Janer comerciante, vezino de dicha presente ciudad de Mataró,

La prolixitat de les pàgines precedents fan obligada una síntesi interpretativa per a tot el que resta exposat. El primer element a destacar és la singular importància que tingueren en aquestes fases encara primerenques de l'expansió manufacturera de les indianes els problemes derivats del control de la tecnologia que implicava el procés productiu d'aquests exitosos teixits. El filat o el teixit, la construcció dels béns d'equipament necessaris per a les indústries eren fàcilment obviables per als artesans tradicionals. Tanmateix, el punt neuràlgic de tot el procés, és a dir la tecnologia del pintat, des de l'elaboració dels colors i els mordents fins als acabats finals foren un repte que per raons prou evidents fou curosament preservat. Així doncs hi havia dues possibilitats. Per a les empreses amb prou recursos importar tecnòlegs de l'estampació al preu que calgués i del lloc on es trobessin. Campins i Lund exemplifiquen aquesta primera via. Una segona possibilitat, en defecte de la primera, era intentar aconseguir els coneixements i els secrets dels competidors, pel mitjà que fos. Comprant-los, com probablement féu Peremàs amb Lund, en l'ocasió que fou portat a la presó pels socis de la seva companyia. Copiant els dibuixos, com es féu a través d'Esteve Alsina, o finalment comprant els coneixements dels joves aprenents prou llestos com per intentar reconstruir els processos i les fórmules que els mestres elaboraven d'amagat. Aquest és un punt particularment interessant: l'existència al llarg dels fets descrits d'un grup de nois molt joves, alguns d'ells col·laboradors de Lund, que en un moment determinat havien assolit un grau de coneixements tan important com per explicar el nivell de l'enfrontament entre els interessats en la compra del seu treball.

Certament, un dels elements dignes de ressaltar és l'existència a nivell local d'un enfrontament pel control del capital humà i tècnic, que representen els coneixements de Lund i després d'Esteve Alsina. En aquesta lluita els diferents sectors de l'oligarquia local movilitzaren tots els seus recursos i influències: corregidors, regidors, jutges, nobles i ciutadans honrats es mouen sense estalviar mitjans i obviant procediments, per aconseguir quelcom que els havia de ser realment essencial per al desenvolupament de les respectives estratègies i ambicions.

Una altra dada rellevant. Hom percep els primers balbuceigs d'un nou model de relacions de producció, les capitalistes, difícils de reconèixer encara en un

director que era de la mencionada fábrica sin haver dado cuenta del tiempo de su dirección y administración y haver dexado la expresada fábrica abandonada contra la voluntad de nosotros y de los demás interessados de ella y contra el cargo y obligación que como a director predicho le incumbe (...) para evitar los daños y ruina que aquella padecería por falta de dirección y de cuidado contra la voluntad del Rey Nuestro Señor, que Dios guarde, en menoscabo del Real Patrimonio (...)». ACA. Arx. Not. Mataró, 761, 23-IV-1748.

context molt arcaïtzant, però en el qual comencen a irrompre amb força la llei de l'oferta i la demanda en la compra del treball, malgrat que els nuclis més arrelats al passat utilitzessin tots els mitjans al seu abast per barrar el pas a la llibertat de contractació. Dissortadament la divulgació dels processos tècnics jugà necessàriament en contra d'aquests joves pioners de l'estampació que ara es disputaven els poderosos.

Lund fou premonitori en afirmar que la fàbrica de Janer «no duraría mucho». Es fa difícil escatir en l'estat actual de la recerca, que es troba en curs, quina responsabilitat tingué l'actitud del suec en els problemes que obligaren Janer a una vergonyosa fugida i que poc temps després portarien al tancament definitiu de l'empresa. Una dada caldria aportar. En els inventaris posteriors de la fàbrica hi ha sempre esments molt significatius de teles defectuoses, que probablement podrien explicar el caràcter ferotge que tingué la disputa entorn de l'adquisició dels procediments tècnics.

Campins s'esfondrà d'ençà 1749 i Peramàs reeixí durant anys, probablement, fins i tot, com a empresa continuadora de la primera. De la mà de les indianes vingueren canvis nous i fecunds. Com indica Martínez Shaw, a les línies que encapçalen aquesta comunicació, en les fórmules adoptades pel treball del cotó en el segle XVIII s'estaven posant els fonaments de la nostra contemporaneïtat.

CARLOS MARTÍNEZ SHAW
Editor

Historia moderna, historia en construcción

Sociedad, Política e Instituciones

CONGRESO DEL
CENTRE D'ESTUDIS D'HISTÒRIA MODERNA
"PIERRE VILAR" (BARCELONA, 1996)

VOLUMEN II

MUSEU MARÍTIM
BIBLIOTECA
R.16.279

Editorial
MILENIO

ral del Libro,

Coordinación de
OLGA LÓPEZ I MIGUEL
MONTSERRAT VENTURA I MUNNÉ

© de los artículos: los autores
© de esta edición: Editorial Milenio
C/ Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
Diseño de la cubierta: Mercè Trepat
Ilustración de cubierta: Detalle de *San Jerónimo en su celda,*
de Antonello da Messina (1430-1479). National Gallery. Londres
Primera edición: junio 1999
Depósito legal: L-645-1999
ISBN volumen II: 84-89790-33-7
ISBN obra completa: 84-89790-32-9
Encuadernación: Fontanet
Impreso en Arts Gràfiques Bobalà, S. L.